

Zarys gramatyki języka rosyjskiego

Opracowała *Valentina Kulpina*

Język rosyjski należy, podobnie jak język polski, do rodziny języków słowiańskich, mających wspólny rodowód i dlatego oba są bardzo do siebie podobne. To znacznie ułatwia porozumiewanie się i naukę języka rosyjskiego. W poniższym szkicu gramatycznym zwraca się uwagę zarówno na podobieństwa, jak też na różnice między polskim i rosyjskim.

I. PISOWNIA (ОРФОГРАФИЯ) I WYMOWA ROSYJSKA (ПРОИЗНОШЕНИЕ)

1. Porównanie wymowy i pisowni

Do zapisu głosek języka rosyjskiego używa się grażdanki, alfabetu stanowiącego modyfikację dawnej cyrylicy.

1.1. Obok licznych głosek identycznych lub podobnych do głosek polskiej mowy, w języku rosyjskim występują też dźwięki, których nie ma w systemie języka polskiego, np.

r miękkie – *рь* [r'] (река [r'i'ka] 'rzeka'),

z miękkie – *зь* [z'] (зелёный [z'i'onyj] 'zielony'),

t miękkie – *ть* [t'] (аптека [ap'teka] 'apteka')

1.2. W języku rosyjskim niektóre głoski w toku mowy, zależnie od pozycji w słowie – mocnej (gdy pada na nie akcent) lub słabej (nieakcentowanej), mogą być wymawiane różnie.

Gdy litery *o* i *e* znajdują się w pozycji mocnej, oznaczają głoski wymawiane zgodnie ze swoją nazwą jako *o* i *e*. Gdy litera *o* znajduje się w pozycji słabej, oznacza głoskę wymawianą krótko, jako bliską *a*, lecz z odcieniem dźwiękowym *o*, tj. jako [a^o], np. столица [sta^olica] 'stolica'. Litera *e* w pozycji słabej oznacza głoskę bliską *i*, lecz z odcieniem dźwiękowym *e*, tj. jako [i^e], np. сериал [s'i^erial] 'serial'.

1.3. W języku rosyjskim, tak jak w polskim, w którym występuje ubezdźwięcznienie głosek dźwięcznych na końcu wyrazu, przed pauzą albo po bezdźwięcznych (np. pisze się obraz, ale wymawia [obras]), spółgłoski *z*, *d*, *z*, *ż* zastępowane są przez ich odpowiedniki bezdźwięczne *k*, *m*, *c*, *u*, np.: бумеранг [-k] 'bumerang', водопад [-m] 'wodospad', сторож [-u] 'stróż'.

1.4. Po literach *c*, *m*, *u*, *k*, *x*, *u*, *ч* i in. spółgłoska *в* [v] przed samogłoską wymawiana jest dźwięcznie, np. Москва́ [ma^oskva], цветы́ [cv'i^oty].

1.5. W połączeniach liter *жу*, *шу* w języku rosyjskim *u* nie służy zmiękczeniu *ж* i *ш*, spółgłoski wymawia się tu twardo, tak jak polskie *ży*, np. w słowie *жизнь* czy *шью* w słowie *шуба*. Połączenia *чу*, *шу* również zawierają literę *u*, oznacza ona jednak inną samogłoskę, mianowicie *i*, przy czym rosyjskie *чу* (чистый 'czysty') wymawia się niemal jak polskie *ci* w słowie *cichy*, natomiast *шу* wymawia się jak *si* w słowie *sikorka*. Należy przy tym pamiętać, że czas artykulacji głoski *ш* jest dłuższy niż polskiego *ś* – tak jakbyśmy wymawiali razem *śś*; np. шавель 'szczaw' wymawia się [s'šav'el']. W połączeniach literowych *чи* i *шы* litery samogłoskowe oznaczają – niezależnie od pisowni, która opiera się na tradycji – jedną głoskę [y]; np. w wymowie słów цирк 'cyrk', циник 'cynik' oraz пылёнок 'kurczak' po rosyjsku i po polsku brzmi to samo [cy] (jak *cyrk*, *cynik*).

1.6. Głoska [j] na końcu wyrazu lub sylaby oznaczana jest za pomocą specjalnej litery *й*, np. трамвай 'tramwaj', może jednak też być oznaczana za pomocą liter *e* [je], *ё* [jo], *ю* [ju], *я* [ja], wymawianych zgodnie z nazwami tych liter – tak jak podano w nawiasach. Litery te zatem mogą oznaczać po dwa dźwięki: gdy występują na początku słowa lub rozpoczynają sylabę, wymawia się je jak wyżej, tj. z [j] na początku, np. ель [jel'] 'jodła', яблоко [jabla^okə] 'jabłko'.

1.7. Wymienione wyżej litery *e*, *ё*, *ю*, *я* występujące po spółgłoskach służą do oznaczania ich miękkości; por. np. мера [m'era] 'miara', нет [n'et] 'nie', весёлый [v'es'olyj] 'wesoly'.

Miękkość spółgłoski oznaczana jest też za pomocą litery *и*, np. мишка [m'iška] 'miś'.

Odmiana przymiotników rodzaju żeńskiego (twardy / miękki typ odmiany)

M.	кака́я?	ва́жная	больша́я	си́няя	хоро́шая
D.	како́й?	ва́жной	большо́й	си́ней	хоро́шей
C.	како́й?	ва́жной	большо́й	си́ней	хоро́шей
B.	какую́?	ва́жную	большу́ю	си́нюю	хоро́шую
N.	како́й?	ва́жной	большо́й	си́ней	хоро́шей
Ms.	о како́й?	о ва́жной	о большо́й	о си́ней	о хоро́шей

7.2. Właściwości odmiany przymiotników w liczbie mnogiej

W liczbie mnogiej niwelują się różnice pomiędzy rodzajami, pozostają natomiast różnice pomiędzy odmianą twardo- i miękkotematową oraz pomiędzy odmianą rzeczowników żywotnych i nieżywotnych (w bierniku). Typ kończący się na *-ие, -кие* (мáленькие, стрóгие) w liczbie mnogiej przemienia się z typu odmiany twardej do odmiany miękkiej (której zakres w liczbie mnogiej znacznie się rozszerza).

7.3. Formy pełne i krótkie przymiotników

Przymiotniki rosyjskie charakteryzują się tym, że spora ich część może mieć formy pełne i krótkie, np. бѐлый – бел; дово́льный – доволен. Pełne formy występują razem z rzeczownikami, określając je i charakteryzując; por. np. зе́лёный лес. Krótkie formy występują w zdaniu na miejscu czasownika (jako orzeczenie); por. он здо́ров.

Przymiotniki mogą być złożone, tj. składać się z dwóch lub więcej części, np. вагоностроительный завод ‘zakład pracy, w którym buduje się wagony’.

7.4. Stopniowanie przymiotników

Stopień wyższy oraz najwyższy wyrażają większe, największe (czy mniejsze, najmniejsze) natężenie jakiejś cechy; mogą one mieć formę syntetyczną i opisową.

Tak samo jak w języku polskim, niektóre formy stopnia wyższego i najwyższego mają formy nieregularne, tworzone od różnych rdzeni, np.

хоро́ший – лучше, лучше всех
 плохой – х́уже, х́уже всех
 лу́чший – наилу́чший
 худ́ший – наихуд́ший

7.5. Właściwości stopniowania przymiotników

Formy stopniowania przymiotników – wyższego i najwyższego – mogą mieć syntetyczny charakter, tzn. zawierać się w jednym słowie, albo mieć charakter opisowy, wyrażany w dwóch słowach.

7.5.1. Tworzenie form stopnia wyższego. Formy stopnia wyższego wskazują na większe natężenie cechy w jakimś przedmiocie w porównaniu z innym.

A. Forma *syntetyczna stopnia wyższego* powstaje często od tematu za pomocą przyrostka *-ee*, np. си́льнее, краси́вее; por. np. э́та му́зыка при́ятнее. Przyrostek *-ей* stanowi potoczny wariant przyrostka *-ee*, np. э́тот цвет краси́вей.

Część przymiotników ma w stopniu wyższym przyrostek *-e* (niepodwojony), przed którym często następuje wymiana spółgłosek: *z, d, z > ж; k, t > ц; x, ct, ck > ц; x > ш*), np. доро́гой – доро́же, молодóй – мо́ложе, то́нкий – то́ньше, сухóй – су́ше, круто́й – кру́че, я́ркий – я́рче, густóй – гу́ще: Я была́ тогда́ мо́ложе. Э́то пла́тье я́рче.

Grupa przymiotników na *-кий / -кий* tworzy stopnie nie od tematu, lecz od rdzenia, np. глубо́кий – глуб́же; вы́сокий – вы́ше; ши́рокий – ши́ре: Э́тот дуб вы́ше. Во́лга ши́ре, чем Кля́зьма.

B. Forma *opisowa stopnia wyższego* przymiotników powstaje przez dodanie do przymiotnika specjalnych form бо́лее ‘bardziej’ albo ме́нее ‘mniej’, zachowujących niezmienną postać, np. Э́тот цвет бо́лее при́ятный, чем тот. Мне нужна́ ме́нее го́рячая вода́.

Odmiana przymiotników w liczbie mnogiej

M.	каки́е?	ва́жные	больш́ие	си́ние	хоро́шие	ма́ленькие
D.	каки́х?	ва́жных	больш́их	си́них	хоро́ших	ма́леньких
C.	каки́м?	ва́жным	больш́им	си́ним	хоро́шим	ма́леньким
B. żyw.	каки́х?	ва́жных	больш́их	си́них	хоро́ших	ма́леньких
nieżyw.	каки́е?	ва́жные	больш́ие	си́ние	хоро́шие	ма́ленькие
N.	каки́ми?	ва́жными	больш́ими	си́ними	хоро́шими	ма́ленькими
Ms.	о каки́х?	о ва́жных	о больш́их	о си́них	о хоро́ших	о ма́леньких

9. Liczebnik

Liczebnik ma znaczenie ilości lub porządku (następstwa) przedmiotów przy ich wyliczaniu.

9.1. Właściwości odmiany liczebników

Liczebniki z punktu widzenia odmiany tworzą drobne grupy, w obrębie których mogą być przedstawione ich właściwości deklinacyjne. Część liczebników gramatycznie bliska jest rzeczownikom, część natomiast – przymiotnikom.

Liczebniki główne. Liczebnik *один* ‘jeden’ ma formy trzech rodzajów: *один, одна, одно*, formy odmiany ma takie same, jak przymiotniki odpowiedniego rodzaju.

Liczebnik *два* ‘dwa’ ma dwie formy – *два* dla rodzaju męskiego i nijakiego oraz *две* dla rodzaju żeńskiego.

Liczebnik *три* ‘trzy’ i wyższe nie mają form rodzajowych.

W liczbie mnogiej rodzaju męskiego rzeczowniki mają przy liczebnikach 2, 3, 4 szczególne formy w porównaniu z polskimi – podobne do końcówek dopełniacza lp, np. *два дома, три медведя, четыре парня*. Liczebniki od 5 wzwyż łączą się z rzeczownikami w dopełniaczu liczby mnogiej, np. *пять студентов, семь компьютеров*.

пов. Przy liczebnikach występują szczególnie formy rzeczownika *человек* ‘człowiek’, np. *четыре человека, пять человек* (por. *много людей*).

W bierniku wyodrębnia się formy używane z rzeczownikami nieżywotnymi *два, три, четыре* (M.) oraz żywotnymi *двух, трёх, четырёх* (D.).

Liczebniki kończące się na *ь* (znak miękkiej) – *пять, шесть, семь* itd. – odmieniają się tak samo jak rzeczowniki kończące się na miękką spółgłoskę typu *мышь, вещь*. Według takiej samej zasady odmieniają się liczebniki od 50 do 80 oraz od 200 do 900, z tym że odmieniana jest każda z ich części, np. *пятьдесят* (50) – *пятидесяти*, *двести* (200) – *двухсот*, *триста* (300) – *трёхсот*, *четыреста* (400) – *четырёхсот*, *пятьсот* (500) – *пятисот*, *семьсот* (700) – *семисот*. Liczebniki *девять* ‘dziewięć’, *тысяча* ‘tysiąc’, *миллион* ‘milion’, *миллиард* ‘miliard’ odmieniają się tak samo jak rzeczowniki odpowiedniego rodzaju.

Liczebniki porządkowe *первый* ‘pierwszy’, *второй* ‘drugi’, *третий* ‘trzeci’ itp. mają odmianę przymiotnikową i tak jak przymiotniki określają rzeczowniki.

Liczebniki porządkowe (przymiotnikowe) od 11 do 20 oraz 30 mają odmianę taką samą jak liczebnik *первый*.

Odmiana liczebników *два, три, четыре*

M.	<i>два, две</i>	<i>три</i>	<i>четыре</i>
D.	<i>двух</i>	<i>трёх</i>	<i>четырёх</i>
C.	<i>двум</i>	<i>трьём</i>	<i>четырёх</i>
B.	<i>двух / два</i>	<i>трёх / три</i>	<i>четырёх / четыре</i>
N.	<i>двумя</i>	<i>тремя</i>	<i>четырьмя</i>
Ms.	<i>о двух</i>	<i>о трёх</i>	<i>о четырёх</i>

Twardy / miękki typ odmiany liczebników przymiotnikowych rodzaju męskiego (odmiany twardej i miękkiej) i nijakiego

M.	<i>г.м.</i>	<i>один</i>	<i>первый</i>	<i>четвёртый</i>	<i>десятый</i>	<i>второй</i>	<i>восьмой</i>	<i>третий</i>
	<i>г.п.</i>	<i>одно</i>	<i>первое</i>	<i>четвёртое</i>	<i>десятое</i>	<i>второе</i>	<i>восьмое</i>	<i>третье</i>
D.		<i>одного</i>	<i>первого</i>	<i>четвёртого</i>	<i>десятого</i>	<i>второго</i>	<i>восьмого</i>	<i>третьего</i>
C.		<i>одному</i>	<i>первому</i>	<i>четвёртому</i>	<i>десятому</i>	<i>второму</i>	<i>восьмому</i>	<i>третьему</i>
B.	<i>г.м.</i>							
	<i>żyw.</i>	<i>одного</i>	<i>первого</i>	<i>четвёртого</i>	<i>десятого</i>	<i>второго</i>	<i>восьмого</i>	<i>третьего</i>
	<i>г.м. nie-żyw.</i>							
	<i>żyw.</i>	<i>один</i>	<i>первый</i>	<i>четвёртый</i>	<i>десятый</i>	<i>второй</i>	<i>восьмой</i>	<i>третий</i>
	<i>г.п.</i>	<i>одно</i>	<i>первое</i>	<i>четвёртое</i>	<i>десятое</i>	<i>второе</i>	<i>восьмое</i>	<i>третье</i>
N.		<i>одним</i>	<i>первым</i>	<i>четвёртым</i>	<i>десятым</i>	<i>вторым</i>	<i>восьмым</i>	<i>третьим</i>
Ms.	<i>об</i>	<i>одном</i>	<i>о первом</i>	<i>о четвёртом</i>	<i>о десятом</i>	<i>о втором</i>	<i>о восьмом</i>	<i>о третьем</i>